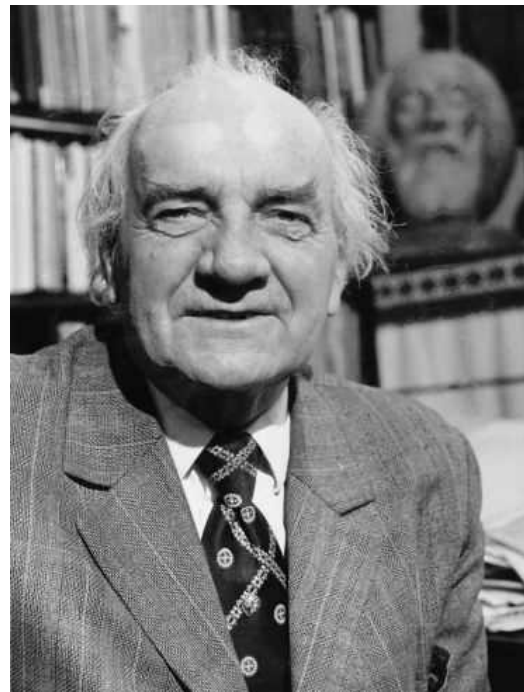

László Gyula, a reneszánsz székely

110 éve született László Gyula – Anka László Phd tudományos munkatárs VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár írása¹

2020. április 24.

Erdélyi unitárius, székely köznemesi és paraszti felmenők családjában látta meg a napvilágot, a magyar–román–szász vegyes lakosú Kóhalom nagyközségben, 1910. március 14-én. Édesapja a helyi állami népiskolában volt tanító, de az oktatás mellett rajongással gondozta gyümölcsös kertjét, orgonán, hegedűn játszott, dalárdát szervezett, és mint a falu egyik legtanultabb embere ő mondta az ünnepeken a díszbeszédeket. Unitárius létére kántorkodott a ferencesek rendházában a rendfőnök kérésére, ami jól jellemezte vallási toleranciáját. Az édesanyja három esztendő korában árvaságra jutott, egy tanító nevelte fel. Először az 1916-os román betöréskor kellett menekülniük. Miután visszatértek Kóhalomra, otthonukat kifosztva találták. A família nem maradhatott ott sokáig, az első világháború utáni impériumváltás távozásra készítette őket. Ennek megfelelően az elemi iskolás Gyula előbb magyar, azután szász iskolában folytatta tanulmányait, majd a kolozsvári unitárius kollégium népiskolai tagozatán fejezte be. Gyermekkora nemzetiségi problémájára így emlékezett később vissza: „Érdekes módon a szászokkal verekedtünk, a román fiúkkal nagyon jóban voltunk.”

De a román hatalom nem volt jó hozzájuk, csomagolniuk kellett. Hosszú időre egy szolnoki vasúti vagonban húzta meg magát a család, míg az apa Budapesten járt kenyérkereseti lehetőség után. A vagonélet körülményei között a későbbi régészt tifusz és kétoldali tüdőgyulladás is megtámadta. Mikor egzisztenciális viszonyaik rendeződtek, a fiút a fővárosban reál gimnáziumba írták be, ahol tanárai hamar felfigyeltek kitűnő rajzkészségére. Ennek köszönhetően egyenes út vezetett a Képzőművészeti Főiskolára, ahol egy francia nyelvtanfolyamon megismerkedett élete párjával, Vidra Máriával, azaz Maricával.

Mindenki arra gondolt, hogy híres rajzoló művész lesz belőle, tehetségesnek tartották, járt Európa több művészeti központjában, végül egy itáliai tanulmányúton jött rá arra, hogy Leonardo rajzai után neki nincs keresnivalója e szférában. Hazatérve tűzre vetette mázsányi alkotását, és beiratkozott a budapesti egyetemen a régészet és néprajz szakokra. Mindössze huszonöt esztendő volt, mikor régészként megszerezte bölcsészdoktori oklevelét.

Pályafutását a Magyar Történeti Múzeumban kezdte az erős egyéniségű és nagy szakmai tekintélynek örvendő Fettich Nándor régész keze alatt. A második világháború idején még Kijevbe is eljutottak, hogy régészeti leleteket tanulmányozzanak. Német katonai egyenruhát kellett viselniük (amit évekkel később a magyar bolsevikok a fejére olvastak), tekintettel arra, hogy hadműveleti területen jártak, de sikeresen megmentették a náciktól a kijevi Lavra kolostorban álló múzeum régészeti anyagát.

Közben húsz év után visszatérhetett szülőföldjére, a második bécsi döntés értelmében ugyanis visszacsatolták Erdély egy részét az anyaországhoz, Kolozsvárral és a Székelyfölddel egyetemben. Mátyás király egykori szülővárosában régészeti feltárásokat vezethetett, és kinevezték az Erdélyi Tudományos Intézet tanárának, de oktatott a Kolozsvárra visszatelepített egyetemen is. Szerepet vállalt az Erdélyi Múzeum Egyesület életében, ahol érdekes régészeti előadásaisal hívta fel magára a figyelmet.

¹ Az írás eredetileg az alábbi kiadványban jelent meg:

Anka László: László Gyula. A reneszánsz székely. In: Faggyas Sándor (szerk.): *Protestáns hősök 3. Fél száz portré az elmúlt fél évezred magyar történelméből*. 2018. 297-300.

László már ifjú korában Szabó Dezső hatása alá került, az ő nyomdokain haladva jutott el a népi írók mozgalmáig, és vett részt előadóként régészeti/történelmi témával a híres 1943-as balatonszárszói konferencián.

Pincében vészelte át Budapest 1944–45-ös szovjet ostromát. Az elrejtett burgonyához döglött lovak húsát fogyasztotta feleségével, aki ekkor fiúgyermeküket hordozta a szíve alatt. Mivel beszélte a nyelvüket, az oroszok nem követtek el atrocitásokat a környezetében. „Én voltam a villámhárító.” – nyilatkozta a katonákkal való félelmetes „találkozásairól” az emlékirataiban.

A világháború után néhány esztendőre visszatért Erdélybe dolgozni. Budapesten a Magyar Nemzeti Múzeum főigazgatójává akarták kinevezni, de mire megérkezett, megváltozott a környezet, a rákosista diktatúra választása másra esett. Egy alkalommal felkereste barátja, Szabédi László. „Mondja, hogy nemsokára jön az egyik volt kolozsvári professzor a látogatására. Te Laci! – mondom – vigyázz előtte, hogy miket mondasz, mert párttag. Laci elgondolkozva és szomorúan reám néz: »Te, én még előtted is vigyázok!« – mondta. A zsarnokság tehát még a legmélyebb barátságba is elért!” – emlékezett vissza a kommunista elnyomásra.

Idővel a diktatúra szorítása engedett, így lépegethetett előre a tudományos ranglétrán a Nemzeti Múzeumban és az Eötvös Loránd Tudományegyetemen, ahol végül tanszéket vezetett és egyetemi tanárként vonulhatott nyugdíjba hetven esztendőskorában.

„A katedrán egy rendkívül szuggesztív, derűt és biztonságot sugalló, hallgatóit alkotó szellemi kalandra hívó személyiség szólalt meg. Kérdezett és felelt, közös töprengésre, együttgondolkodásra szólított fel minden jelenlévőt. És milyen ars poetica jegyében művelte tudományágát?”

Kezdetől fogva szakított a régészeti anyagot pusztán felleltározó hagyományos szemlélettel, az úgynevezett »reálarcheológiával«, ahogy szakkörökben mondják. Ő a hajdani élő embert óhajtotta felmutatni, mindennapi tevékenységével, szokásaival, gondolataival, érzelmeivel, hiedelemvilágával egyetemben, a kisebb és nagyobb közösség életrendjével. Ehhez mozgósítania kellett a rokon tudományok sorát, legelsősorban a néprajzot, a nyelvészetet, lélektant, összehasonlító etnológiát és mitológiát.” – emlékezett rá vissza az erdélyi magyar irodalomtörténész, Antal Árpád. Bóna István régészprofesszor nyilatkozott úgy, hogy körülötte egy „láthatatlan László-iskola” nőtte ki magát, „melyben mindenki azt tanulta el, ami egyéniségének megfelelt.”

Régészeti pályafutása kezdetétől a magyar nép őstörténete érdekelte, mellyel addig nem is igazán foglalkoztak magyar kutatók. A tudományos érdeklődés éppen az ő, illetve tanítványai munkássága nyomán fordult feléje. Az 1930-as évektől számos régészeti feltárás leletanyaga alapján formálódott ki elképzelései a magyarok eredetéről, vándorlásáról az évtizedek folyamán. 1944-ben jelent meg *A honfoglaló magyar nép élete* című könyve, amely nagy hatást gyakorolt kortársaira. De később a *kettős honfoglalás elmélete* tette igazán országos híré szakemberré.

Elképzelése szerint a kilencedik század végi honfoglalás előtt már volt egy 670 körüli magyar betelepülés a Kárpát-medencébe. Így az Árpád fejedelem nevével fémjelzett 895-ös honfoglaláskor érkező törzsek magyarokat találtak új hazájukban. László Gyula e nézetének alátámasztására embertani, nyelvészeti, régészeti illetve írott forrásokat (krónikákat, okleveleket) sorakoztatott fel. A fő hangsúlyt a régészeti leletekből nyert megfigyeléseire alapozta, miszerint az avar és a magyar sírok kiegészítették egymást: „a késő avar és a 895–896-os honfoglalás temetői egymást kiegészítve tárják elénk a 11. századi magyar nyelvhatárt.” Úgy látta, a magyar és a késő avar településtömbök kikerültek egymást és mindkét területre magyar településnevek jellemzőek, vagyis mindkét nép magyar nyelven kellett, hogy beszéljen.

„Egyáltalán nem zárható tehát ki, hogy a 7. században beköltöző onogurok finnugor, azaz magyar nyelvűek voltak, más szóval a »késő avar« népség alapján magyar etnikumú volt. Ez az elmélet, amelyet évtizedekkel ezelőtt a régész László Gyula fogalmazott meg, magyarizációt nyújthatna egy sor eddig érthetetlen fejleményre. Egyúttal azonban új megvilágításba helyezné a 10–11. századi magyar történelem egész folyamatát.” – kommentálta később a kettős honfoglalás elméletét Engel Pál, a híres középkorkutató. Amikor László elmélete 1970-ben a *Valóság*, majd az *Archeologiai Értesítő* hasábjain vitairatnak szántan megjelent, senki nem írt kritikus reagálást. Később azonban már nem mindenki viszonyult hozzá ilyen joviálisan. „Régészetünk szinte semmit nem tudott a IX. századról, mindenki úgy vélte, az avarok eltűntek, majd közel száz évvel később őseink belovagoltak a néptelen Kárpát-medencébe. Ma már tudjuk, hogy ez távolról sem volt így, hogy éltek itt emberek a magyarokat és avarokat elválasztó évszázadban is. Abban, hogy kutatásunk megélné s a figyelem gyakrabban fordult a IX. század felé, ebben kétségtelenül nagy, mondhatnám úttörő érdeme volt László Gyulának és a »kettős honfoglalás« elméletének. Ítélni ma már –

utólag – jóval könnyebb, mint korábban a járatlan úton ösvényt taposni” – fogalmazta meg kritikai álláspontját Fodor István régész, magyar őstörténet-kutató, aki felhívta arra a figyelmet, hogy László Gyula elmélete az 1950-es esztendőik leletanyagain alapult, és nem vett tudomást a későbbi évtizedek régészeti eredményeiről.

Másik máig vitatott elmélete a finnugor nyelv kialakulásának földrajzi helyével kapcsolatos. Lászlónak az eredettörténetéről vallott nézete az ún. *szvidéri elmélet*. A lengyel Szvidér falu melletti leletek után nyerte el az elmélet e nevet. E szerint a Közép-Lengyelország és az Oka közötti területen feküdt az a finnugor őshaza, ahol a Kr. e. X–VIII. évezredben e nyelvcsalád kialakult és innen vándorolt az Urál irányába. Következtetését a nyelvészeti paleontológiából vonta le. Az ősi szókészlet alapján létezett/létezik olyan terület, ahol a szibériai tűlevelű és az európai lomboserdő találkozott, e helyen pedig találni kell olyan régészeti leleteket, amelyekből leszármaztathatók a finnugorokhoz kötődő későbbi korok leletanyagai.

Érdekesen és igen összetett módon alakult a keresztény vallásfelekezetekhez való viszonya egész élete folyamán. „Magamban élem az oekumenet: Édesapám s magam unitáriusként élünk, Édesanyám és Nővérem református, Feleségem és Gyermekeim katolikusok. Unitárius neveltetésemet elsősorban kiváló hittantanáiraiknak köszönhetem. (...) A szavakba szegényített Teremtő helyett inkább az aeropagita Szent Dénes minden emberi tulajdonságot tagadó tanát vallom: az Isten nem igazságos, nem szerető, nem jó, nem atyai stb. stb. mert ezek mind földi, emberi fogalmak, amelyek elszegényítik a Teremtő kozmikus korlátlanágát.” – fogalmazta meg vallásosságát a régész az *Unitárius Élet* című folyóirat hasábjain nyolcvankét esztendőskorában. Úgy véle, két őrangyal vigyázta bölcsőjét és kíséri végig életén: az értelem, amelyet a régészetben és a tudományos életben talált meg, és a lelki szépség, amit képzőművészként fejezhet ki alkotásain keresztül. Azt is papírra vetette, milyen személyes problémát jelent számára a templomi szertartásokon való részvétel. „Nem nagyon gyakorlom, egy évben egyszer, január elsején megyek el az unitáriusokhoz, újév-köszöntőre. Nem szeretem a rutinos papi beszédet s általában az Istenséggel való kapcsolatokat nem tudom mással megosztani, tehát a »tömegáhitat« idegen tőlem. Sokat küszködök imáim szövegével is, mert egyiket sem találok hitemhez-ismereteimhez illeszkedőnek!” Az unitárius művészt az *Ács Fiának Evangéliuma* címet viselő linóleumsorozatért II. János Pál pápa apostoli áldásban részesítette.

Életvidám alkat volt, aki az 1938-as cseh mozgósítás, majd a Felvidék déli sávjának visszatértekor is rajzolt a katonai felvonulás szüneteiben és mint írta: „én lettem a század »nótafelelőse« csupa remek katonanótát tanítottam be”. Furcsa módon e jó kedély nem látszott meg önarcképein, melyeken komolynak, komornak ábrázolta önmagát. „Családom, barátaim, ismerőseim mind azt mondják reájuk, hogy nem jók, hiszen én vidám természetű vagyok.” – nyilatkozta saját jelleméről. Pedig szerette a tréfákat, anekdotákat.

Gimnazista korától kezdve gyűjtötte a népdalokat, sőt, még katonakorában és az ásatásain is lejegyezte, amit az adott környezetben hallott. A nyarakat a Balaton mellett töltötte. Pihenésképpen rajzolt, írt, olvasott. Nem véletlenül maradt utána annyi szakkönyv, illetve több száz régészeti, művészettörténelmi és történelmi témájú tudományos és ismeretterjesztő publikáció.

Páratlan a piktorális alkotása. Fél évszázad alatt több mint kilencven kiállításon szerepeltek művei. Több mint ezer rajzot, kétszáz festményt, és néhány szobrot őriz hagyatéka. Hetven esztendő leforgása alatt majd 600 kortársát és barátját kapta ceruzavégre, s itt valóban majd mindenki jelen van, aki azokban az évtizedekben számított: Szabó Dezsőtől Kós Károlyon át Bánffy Miklósig és Németh Lászlóig, vagy Illyés Gyulától Szabédi Lászlóig és Veres Pétertől Nagy Lászlóig. Nagy mennyiségű rajzát őrzik napjainkban a Néprajzi Múzeum falai között.

Erdély egész életében központi szerepet játszott a gondolkodásában, a művész önkifejezésében. „Rajongása azonban sohasem volt provinciális ízű, sorsunkat és soknyelvű szülőföldjét egyetemesen magyar és európai, sőt ázsiai, pontosabban: eurázsiai összefüggésekben és dimenziókban tudta szemlélni. Meghiitt óráinkban mégis leggyakrabban kellemes baritonja muzsikál bennünk, felidézve azt a meleg, családi légkört, a László Gyula-i műhely szellemét, amelyben távlatosabb volt a lét, otthonosabb a környék.” – fogalmazta meg erdélyiségének esszenciáját egy barát és tanítvány.

Természetét, gondolatvilágát, hétköznapijait, magánéletét megismerhetjük az *1910-ben születtem... Egy a XX. századot végigélt magyar ember emlékezései* című memoárjából, amely korrajznak is kiváló, érdekes olvasmány. Erdélyi utazás közben, 1998. június 17-én érte a halál Nagyváradon. A Farkasréti temetőben helyezték örök nyugalomra. A sírja felett álló kopjafát fia faragta.

Hatalmas könyvtárat hagyott az utókorra, balatonrendesi nyaralójában őrizte a nyugati emigráns folyóiratokat, és felhalmozott harmincöt kötetnyi levelezést. Szilveszter napján mindig kötetbe fűzte az adott

évben keletkezett leveleket. Öreg korában az évtizedek során felhalmozott jegyzeteit, régészeti rajzait átadta ifjabb kollégáinak, mondván: „Gyermekeimnek ne hagyjak gondot arra, hogy mit égessenek el, mit ne.”

A Fodor Istvánnak juttatott őstörténeti jegyzetekről a következőket írta: „Egyet kérek cserébe: még több adattal, még hevesebb indulattal vizsgálja meg a vitás kérdéseket, mert az lenne a bántó, hogy „az öregre való tekintettel” elnézők volnának irányomba. Ez nem kor és nem keresztlevél kérdése, hanem a tudományos etikáé, s aki ilyen dolgok miatt megbántódik, az gyenge ember.”

Tudományos és képzőművészeti hatását mi sem bizonyítja jobban, mint a számos kitüntetés és nemzetközi elismerés mellett elnyert Széchenyi- és Magyar Örökség-díjak. Halála után a nevét felvette egy fővárosi gimnázium, barátai, tanítványai megalakították a *László Gyula Történelmi és Kulturális Egyesületet*. Emlékét idézik a budapesti otthona falán elhelyezett emléktábla, kopjafa az erdélyi Alsócsernátonban, Székelyudvarhelyen és az ópusztaszeri Nemzeti Történelmi Emlékparkban kiállított domborművek. Balatonrendesen utcát neveztek el tiszteletére.

*Dr. Anka László Phd tudományos munkatárs
VERITAS Történetkutató Intézet és Levéltár*